

B. V.Sliushchinskiy**THE PHENOMENON OF INTERCULTURAL COMMUNICATION: THE SOCIOLOGICAL ASPECT**

Of the article examines the phenomenon of intercultural communication, its theoretical and methodological principles. The author proves that communicative phenomena have attracted the attention of specialists of different humanitarian Sciences and information theories. It is on the basis of these Sciences is contemporary knowledge about communication. And today her research gravitate to the creation of special sociological theory of "sociology of intercultural communication".

Keywords: intercultural communication, communication features, social space, amal'gamaciâ, akul'turaciâ.

УДК 316.75

К.А.Трима**АКСІОЛОГІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

В статті розглядаються проблеми функціонування соціуму в умовах глобалізація, а саме – процес визначення соціальних, культурних, моральних, естетичних цінностей. Проаналізовано низку робіт закордонних та вітчизняних дослідників та їх позиції стосовно формування «глобальної культури» та «глобальної цивілізації». Розглянуто специфіку співвідношення традиційних та «глобалізованих» цінностей.

Ключові слова: глобалізація, глобальна культура, глобальна мова, традиційні цінності, спосіб життя.

Наукова полеміка щодо тлумачення, пошуків суб'єктів та наслідків глобалізації триває має вже добре розроблену традицію. Так, наприклад, економічна глобалістика вбачає в глобалізації цілком раціональну та логічну тенденцію до створення глобального чи світового ринку зі своїм розподілом виробництва, робочої сили та фінансів. Геополітика розглядає глобалізацію як процес створення різноманітних інтеграційних об'єднань. В різних версіях американістики рушійною силою глобалізації вважається саме тяжіння відповідної держави до лідерства в сучасному політичному процесі. Версій, поглядів та думок накопичено дуже багато. Втім як і шляхів до їх систематизації. Дана ж стаття представляє собою спробу охарактеризувати вплив, який глобалізація здійснює на систему суспільних цінностей сучасного людства, проаналізувавши соціокультурний вимір глобалізації та визначити ті цінності, які пропонує нам глобалізована людська цивілізація.

Проблема аксіологічних пошуків для глобалістика не є новою. Так перші спроби на цьому шляху були започатковані такими закордонними дослідниками як: П. Бергер, В. Рейнеке, Е. Гідденс, Д. Голдбрайт, К. Робінс, Р. Робертсон А. Аппадурі, С. Бенхабіб, Ч. Капхен, та інші. Після цього ця традиція розповсюдилася на вітчизняну науку та була реалізована в роботах Ю. Павленко, О. Шморгуна, О. Білоруса, О. Зернецької, Є. Макаренко, С. Сіденко, В. Хоніна, М. Шепелева, , І. Хижняка, О. Коппель, С. Шергіна, А. Суботіна, С. Юрченка та багатьох інших.

В межах соціокультурного підходу до аналізу глобалізації головним пріоритетом є процес виникнення та розповсюдження «глобальної культури», так би мовити «ідеології глобалізації». На думку авторитетного американського фахівця у дослідженні глобалізаційних процесів П. Бергера [5] глобальна культура безумовно існує, і вона за своїм

походженням та сутністю є американською. Це не єдиний напрямок змін, але домінуюча тенденція, яка проявляється і буде проявлятися в найближчому майбутньому. Він цитує одного чилійського історика, який назвав це «елліністичною стадією англо-американської цивілізації» — шаблоном, який неможливо пояснювати за допомогою такого поняття як «імперіалізм».

Тоді, як і тепер, мова відігравала роль головного фактору розповсюдження культури. Головною мовою спілкування в епоху еллінізму була койне — найрозповсюдженіший діалект грецької мови, на якому зовсім не випадково був написаний Новий Завіт. Сьогодні англійська мова, скоріше в її американському, а ніж англійському варіанті, є мовою «койне» глобальної культури, що народжується [5, с. 10]. Глобалізація англійської мови в якості «lingua franca» — універсальної мови отримала найбільшого розповсюдження на планеті. Цьому сприяли: політична та військова могутність країн, де мешкає англомовне населення; діяльність ТНК, більшість штаб-квартир котрих розташовані у Великобританії та США; використання англійської мови в якості мови науковців; широке розповсюдження англомовних ЗМІ; розповсюдження англомовної реклами та кінопродукції, поп-музики та масової культури. На середину 1990-х рр. США контролювали 85% світового кіно ринку, а з 557 всесвітньо відомих поп-груп 549 (99%) працюють повністю або здебільшого англійською мовою, а серед вокалістів 95% співають англійською [8, с. 255]. Англійська мова являється універсальною мовою Інтернету та інших мультимедійних засобів. Також для швидкого розповсюдження англійської мови велике значення мали: його сприйнятливість до нових лінгвістичних впливів; також в англомовних країнах не існує організацій, які б боролися за чистоту мови. По-третє, вона відрізняється чисельністю флексій, простотою граматичних конструкцій та відсутністю граматичного роду.

В загальному вигляді глобалізація соціокультурної галузі означає ознайомлення світу з надбаннями різних культур та народів, транзит загальнолюдських духовних цінностей, прав людини та демократії. На практиці відбувається відторгнення досягнень інших культур. Значною мірою подібна дисфункція має місце завдяки глобальному розповсюдженню прозахідних, американських духовних цінностей, долучитися до яких стало самоціллю. Відбувається поступова американізація способу життя, яка пропагандується за допомогою засобів масової комунікації. На думку французького дослідника Б. Баді універсалізація і гомогенізація світу в самому крайньому варіанті саме і будуть передбачати подібне лідерство, у результаті якого чи утвориться «глобальне село» чи «всесвітній уряд» [6, с. 19].

Однак що в культурній галузі повної транснаціоналізації відбутися не може. Глобалізація може вводити уніфікацію і стандартизацію в економіко-фінансовій та правовій галузях. Тотальне поширення засобів масових комунікацій не приводить, по вираженню М. Маклюєна до утворення «глобального села», а надає ефект «перемішування» культур при збереженні їхньої національних «шарів» [6, с. 20]. Світові не загрожує тотальна американізація культури, тому що проникнення американської масової культури на тому чи іншому рівні зупинить потенціал національної культури, а на прикордонні двох культурних шарів почнеться активний процес дифузії національних надбань двох культур, як це, наприклад, відбувається в багатонаціональних державах.

Глобальна культура має й інші засоби розповсюдження, що розраховані як на представників еліти, так і на широкі кола населення. Можливо, найважливішим засобом є те, що інший відомий американський політолог С. Хантінгтон назвав «давоською культурою» (за назвою швейцарського гірського курорту, де щорічно відбувається економічні консультації на найвищому рівні) — міжнародною культурою провідних ділових та політичних кіл світу. Її основний двигун, міжнародний бізнес, — той самий двигун що управляє економічною та технологічною глобалізацією. Окрім тих небагатьох, хто безпосередньо запрошується в Давос існують також мільйони бажаючих бути запрошеними туди.

В світі існує ціла мережа суспільств амбітних молодих людей, що займаються бізнесом та іншими видами діяльності, свого роду «яппі-інтернешнл», члени яких бігло розмовляють англійською мовою, відповідним чином одягаються та ведуть себе, працюють та відпочивають, і деякою мірою думають по-англійськи — та сподіваються, що вони колись також стануть учасниками елітних самітів.

Існує ще один елітний сектор глобальної культури, що народжується. Іноді воно зливається з діловою культурою, іноді вступає в напруженні відносини. Це глобалізація західної інтелігенції, те що П. Бергер не досить вдало називає «клубною культурою інтелектуалів». Вона розповсюджується за допомогою різних засобів: академічними структурами, фондами, неурядовими організаціями, деякими урядовими та міжурядовими установами. Вона також шукає та активно створює ринки по всьому світу, але її продукція зовсім інша а ніж та, яку пропонують ТНК: це ідеї та правила поведінки, вироблені західними, головним чином американськими інтелектуалами, такі як вчення про права людини, концепції фемінізму, захисту навколишнього середовища та мультикультуралізму, а також уявлення про політику та спосіб життя, в яких ці ідеологічні побудови втілюються.

Розширення світового ринку, наголошує, наприклад, К. Робінс [10], має серйозні наслідки для культур, ідентичностей та стилів життя. Глобалізація економічної активності супроводжується хвилями трансформації у галузі культури, процесом, який називають «культурною глобалізацією». При цьому мова йде насамперед і головним чином про фабрикації символів культури — про процес, який, доречі, спостерігається вже давно. Деякі із суспільних наук і частина громадськості засвоїли на це явище точку зору, яку можна назвати конвергенцією глобальної культури. Ключове слово — макдоналдизація.

Р. Робертсон [11], один з засновників теорії культурної глобалізації, робить акцент на тому, що глобалізація завжди пов'язана з локалізацією. Праці по теорії культури заперечують образ закритих окремих суспільств і відповідних їм культурних просторів і описують іманентний «діалектичний» процес культурної глобалізації, в якому одночасно можливі і відбуваються протилежні за сутністю речі. Глобалізація супроводжується процесом посилення ролі локального.

Саме ті фірми, що виробляють і продають свою продукцію в глобальних масштабах змушені розвивати локальні зв'язки. Це дає змогу виробляти і удосконалювати свою продукцію в конкретних локальних умовах, а також отримувати необхідну сировину для своїх глобальних символів із локальних культур, завдяки чому ці символи стають живими, яскравими, і, головне, добре продаються.

Тому така глобально-локальна взаємозалежність відіграє провідну роль в розрахунках найпотужніших ТНК. Концерни «Кока-кола» і «Соні» називають свою стратегію «глобальною локалізацією». Керівники і менеджери цих компаній підкреслюють, що глобалізація з їх точки зору має своєю метою не лише будівництво фабрик по всьому світу, а стати частиною тієї або іншої культури. Підприємницька стратегія, роль якої за умов глобалізації постійно зростає, має назву «вокалізм».

Синтетичне слово «глокалізація» одночасно містить в собі претензію *cultural theory* на визнання абсурдним уявлення, начебто сучасний світ, його кризи й прориви можна зрозуміти без проникнення до сенсу подій, які описуються за допомогою ключових слів «*politics of culture, cultural capital, cultural difference, cultural homogeneity, ethnicity, race and gender*» (культурна політика, культурний капітал, культурні відмінності, культурна гомогенність, етнічна, расова і полова приналежність).

Точка зору Робертсона і теорія «глокальних» культур одержали розвиток у працях А. Аппадурі [9], який теоретично обґрунтовує відносну автономію, самостійність і внутрішню логіку цієї глокальної культурної економіки. У зв'язку з цим Аппадурі між іншим говорить про *ethnoscapes*; під цим він має на увазі «ландшафти особистостей», що визначають характер неспокійного, змінюваного світу, в якому ми живемо; це туристи,

іммігранти, біженці, емігранти, іноземні працівники та інші рухливі люди або групи людей. Від них і їх фізико-географічної неспокійності надходять суттєві імпульси, що призводять до зміни політики всередині націй і між націями; але вони лише одна з іпостасей глобальної культури. Поряд з *ethnoscapes* Аппадурі називає й описує:

- *Technoscapes*: рух технологій, який не визнає державних кордонів, — розвинутих і застарілих, механічних та інформаційних;
- *Financescapes*: рух величезних грошових сум через валютні ринки, національні біржі та спекулятивні угоди зі стрімкою швидкістю, обминаючи національні перешкоди;
- *Mediascapes*: розподіл можливостей виробництва й передачі електронних малюнків;
- *Ideoscapes*: утворення ланцюгу образів (малюнків), часто в зв'язку з державними або опозиційними ідеологіями та ідеями, що укорінюються в епосі Просвіти [9, с.16—18].

Як показує Аппадурі, ці потоки і ландшафти електронних образів ставлять під сумнів і традиційне відрізнення між центром і периферією. Вони є будівельними блоками «уявлених світів», яким люди й групи людей скрізь надають різного значення, обмінюються ними й живуть в них.

Таким чином, можемо зробити висновок про те, що англосаксонські спостерігачі глобальних процесів відмовились від того, що можна було б назвати «макдоналдизацією» світу. Вони прийшли до висновку, що глобалізація не тягне за собою неминучої уніфікації культури; масове виробництво символів культурної інформації не призводить до виникнення «глобальної культури».

Б. Баді, французький фахівець в галузі міжнародних відносин виділяє три аспекти глобалізації, які є важливі для існуючої світової системи. По–перше, це трактування глобалізації як довгого історичного процесу, в результаті якого відбувається гомогенізація світу і ріст взаємозалежності. По–друге, це руйнування національного державного суверенітету внаслідок гомогенізації світу та дій нових акторів «загальнопланетної системи» [3, с. 19]. По–третє, загальний результат процесу глобалізації — гомогенізація світу, формування єдиних, життєвих принципів, єдиних цінностей, прагнення до універсифікації; як визнання зростаючої взаємозв'язку, головним наслідком якої стає підрив національного державного суверенітету.

Ідеологи глобалізації (М. Елброу, Л. Уорслей, Р. Робертсон і ін.) розуміють під глобалізаційними процесами: «поширення практик, цінностей, технологій і інших добутоків рук людських по всій земній кулі», причому такій інтенсивності і масштабності, що вони повинні вплинути на життя кожної людини; при цьому фокус людської діяльності зміщується з інтересів окремих держав і народів на загальнопланетарні інтереси, виникає система, у якій усі залежні друг від друга і змушені вирішувати загальні проблеми — тобто, має місце «глобалізація стурбованості» [2, с. 40].

Російський дослідник М. Семененко розробив теорію побудови глобальної системи координат. Глобалізаційні процеси являють собою мережу координат, своєрідну матрицю становлення сучасного світового порядку. Тимчасові й просторові осі цієї мережі координат знаходяться у відносинах взаємозалежності, що породжує руйнування традиційної моделі стиснення часових і просторових зв'язків [7, с. 18]. А це в свою чергу формує нові способи взаємозв'язків між людськими співтовариствами і нові форми керування в цих співтовариствах. Теорію заміни типу зв'язків між людьми розробив англійський соціолог Б. Уілсон. Він бачить процес глобалізації як заміну існуючих зв'язків між людьми, які головним чином замикалися у рамках локальних співтовариств, зв'язками глобального масштабу, множинними, безособовими і функціональними, при цьому відбувається формування нового типу зв'язків у соціумі [1, с. 4].

Деякі теоретики, наприклад, Е. Сміт, розглядаючи глобалізаційні процеси в сфері культури, говорить, що в даний час має місце лише часткове змішання культур, що в майбутньому приведе до формування «культурних родин», а нинішні явища тільки передвіщають перехід до більш широких культурних ареалів. У той же час учені говорять про виникнення нової, «глобальної цивілізації», що носить пан-регіональний характер і є загальнолюдською цивілізацією.

Професор Монреальського університету С. Пру розглядає роль індивідів, особистості в розвитку глобальних ефектів як визначальну. Він не вважає глобалізацію необоротним, неминучим процесом, нав'язаним людям, а скоріше сама глобалізація обумовлюється змістом і формою солідарності між людьми [3, с. 17]. Відповідно до його теорії в даний час поясненням змісту глобалізації займаються політичні влади, що створюють образ процесу глобалізації як процесу неминучого. Подібна інформація пристосовує багатьох до відповідного думки, але підростає покоління критично відноситься до подібної «ідеологічної обробки». «Наша гіпотеза, — пише С. Пру, — полягає в тому, що саме мас-медіа...замінили інтелігенцію у визначенні цінностей для молодих поколінь, що живуть у нинішньому глобалізованому контексті» [3, с. 18]. Шведський соціолог У. Ханнерз відзначає виникнення нових типів особистісної культурної орієнтації, що формуються в ході глобалізаційних процесів — космополітичного і локалістичного. До першого належать бізнесмени, інтелектуали, журналісти, дипломати, тобто ті люди, які впевнено почувають себе в рамках культур інших народів. До другого типу — мігранти, які живуть в чужих країнах, але прагнуть зберегти власну національно-культурну ідентичність.

Специфіка національної культури і психологічного складу зберігається навіть в умовах зближення ціннісних орієнтацій, породжених спільністю культурних наслідків модернізації. Необхідно також враховувати той факт, що сама західна цивілізація неоднорідна і, говорячи про американську культуру, найчастіше використовують метафору «салату», підкреслюючи тим самим збереження самотності кожного народу. Американізації способу життя людей являється дезінтегруючим фактором, що не додає позитивних аспектів глобалізації в очах простого населення.

Глобалізація культурної галузі сприяла не лише розповсюдженню універсальної мови для спілкування, ціннісних орієнтацій, плюралізму думок. На цій базі відбуваються важливі для сучасних суспільств та держав зміни у сприйнятті самим населенням власного буття, коли норми, правила та традиції, згідно яких розбудовувалися суспільні інститути та повсякденне життя протягом багатьох поколінь, різко змінюються, коли людина не просто стає відкритою до сприйняття інших культур та традицій різних цивілізацій, вона запроваджує їх у власне життя. Звісно говорити про зникнення традицій та звичок вельми передчасно, вони не зникають повністю, але щоб пристосуватися до нових умов, деякі з них доводиться змінювати. Людина отримала свободу діяти поза межами традиційних уявлень про життя та самостійно приймати альтернативні рішення — але в низці суспільств такий спосіб життя вважається неприйнятним, наприклад, це яскраво ілюструє сучасне становище жінок в країнах мусульманського віросповідання.

Процес таких глибоких психологічних змін в свідомості, менталітеті, культурі — складний та довгостроковий процес, адже раніше правильне рішення було вже сформоване, й потрібно було діяти за шаблоном, як це роблять всі родичі та близькі знайомі. А зараз у людини з'явилися альтернативні моделі поведінки, надані у книжках, у кіно, у телевізорі чи Інтернеті, нові приклади для наслідування. Насамперед це проявилось в тих галузях, які в більшості країн та культур переважно залишалися під дією традицій та звичаїв — це родина, сексуальність та статеві різниці.

Внутрішня сутність родини в сучасних умовах значно змінилася як щодо форми, так стосовно внутрішнього змісту. Якщо раніше родина створювалася як економічний осередок, то зараз для вступу в шлюб спонукають інші важелі. Хоча в світі (наприклад, в країнах

третього світу: бідних провінціях Китаю, в провінції Ганьсу) досі діють економічні важелі вступу в шлюб та суб'єкта шлюбу обирають батьки. Змінилося відношення до розлучень та народження дитини поза шлюбом: ще двадцять років тому такі випадки викликали обурення в суспільстві, а зараз цим вже нікого не здивуєш. Змінилося відношення до жінок, які бажають навчатися, й не лише в школі, а отримувати професійну дипломовану освіту, чого зовсім не можна було уявити лише сторіччя тому, особливо в країнах мусульманського віросповідання. Сферою діяльності жінки перестали бути лише — «родина, кухня та церква». Жінка отримала право на майно та володіння землею. Як приклад, наведемо республіку Киргизстан, де жінки ще десять років тому не мали права бути землевласниками, лише завдяки зусилля ЮНІФЕМ та неурядової організації «Датка айим акилман» були внесені поправки до системи права.

Змінилося поняття сексуальність: стали можливими відносини між особами одної статі. Вони мають право не тільки зустрічатися, а легалізувати власні відносини: укладати шлюби та рости дітей. Жінка була зрівнена у правах з чоловіком в можливості мати нічим й ніким не обмежені статеві зв'язки, що було раніше прерогативою чоловіка. Сексуальна свобода жінок та статева рівноправність стали не сумісними з традиційною родиною, тому змінилася й форма шлюбних відносин, все більше молоді тяжіє до громадянського шлюбу, як зручнішої організаційної форми особистих відносин. Подолання умовного поділу на чоловічі та жіночі професії та поширення принципу професіоналізму та здібностей сприяли тому, що в родині основним годувальником може бути жінка, а чоловік — вести домашнє господарство та виховувати дітей, тобто жінка та чоловік помінялися сферою розподілу обов'язків в межах родини. Таким чином, відбувається поступова трансформація інституту традицій та родини.

Характеризуючи ті цінності, які формуються під впливом соціокультурної глобалізації, можна вже впевнено казати про те, що поступово відкидає догматичне сприйняття існуючих ціннісних настанов. Глобалізація виробляє спільну мову та спільну культуру, використовуючи для цього існуючі технічні засоби та ті прошарки населення, які постають більш сприятливими для того, щоб бути носіями «глобалізованих цінностей». Але говорити про затвердження «глобалоцінностей» чи певних морально-ідеологічних цінностей ще зарано. Суспільство «глобалізується» лише до певної межі, потім цей процес уповільнюється та запиняється традиційним світосприйняттям. Втім зміни, спровоковані глобалізацію та формування нового «глобалоогляду», вже є досить помітними в окремих сферах, таких як, наприклад, формування загальносвітової мови, процес формування гендерної рівності, загальнодоступність та швидкість доступу до інформації.

Список використаної літератури

1. Дигиленский Г. Глобализация в человеческом измерении // Мировая экономика и международные отношения — 2002. — №7. — С.4 — 15.
2. Дробот Г.А. Политико-экономические аспекты глобализации // ВМУ Сер.18: Социология и политология. — 2000 — № 1. — С.37 — 51.
3. Кузнецов В. Что такое глобализация? // Мировая экономика и международные отношения. — 1998. — №3. — С.14 — 19.
4. Левашева А.В. Глобализация мира: миф или реальность? // ВМУ. Сер.18. Социология и политология. — 2001. — №1. — С.15 — 28.
5. Многоликая глобализация / Под ред. П. Бергера и С. Хантингтона; пер. с англ. — М. : Аспект Пресс, 2004. — 379 с.
6. Покровский Н.Е. Глобализация и регионализация: проблемы теории и практики // ВМУ Сер.18 Социология и политология. — 1999. — №2. — С.17 — 36.
7. Семененко И. Дискуссия по проблемам глобализации // Мировая экономика и международные отношения — 2002. — №9. — С.17—21.

8. Удовик С.Л. Глобализация: семиотические подходы — М.: "Рефл-бук", К.: "Ваклер", 2002. — 480 с.
9. Appadurai A. Globalization / A. Appadurai // Society for Transnational Cultural Studies. — Durham : Duke University Press, 2000. — 288 p.
10. Robins K. Tradition und Translation: National Culture and its Global Context / K. Robins. — London : Corner J. and Harvey S. (Hg.), Enterprise and Heritage: Crosscurrents of National Culture, 1991 — 128 p.
11. Robertson R Globalization: social theory and global culture / R. Robertson. — London : Sage, 1992. — 286 p.

Дата надходження до редакції: 07.04.13

С.А.Трима

AXIOLOGY SOCIOCULTURAL GLOBALIZATION

The problem of the global culture and global values are under examination in the present article. The article is based on a number of publications made by foreign and native scientists. According to the majority of the scientists the global culture is a phenomenon of the modern world which has been caused first of all by the technical progress and by the opportunity to overcome the cultural diversity. One of the factors affecting the process is the spreading of the global language. In fact they say some categories of the population are now most globalised. One can see journalists, bankers, programmer and students among them. A number of specialists are more skeptical. The globalization has been changing the world since the beginning of the century. But the changers themselves are always stopped on the level of domestic traditions and values. So, the sociocultural globalization changes our lives but it can propose any values which can be spread throughout our planet.

Key words: *the globalization, the global culture, the global language, traditional values, the way of life.*